

Kennismaken met sociaal werk

1

Het sociaal werk is volop in beweging. Om te beginnen zetten we uiteen wat in onze ogen sociaal werk kenmerkt, vanuit welke perspectieven je kunt kijken, en wat de kerntaken en de hoofdterreinen van sociaal werk zijn. Om sociaal werk goed te kunnen begrijpen is het nodig om veranderingen in onze samenleving en vooral in het sociaal beleid te bestuderen. Tot slot gaan we na hoe sociaal werkers in die veranderingen een eigen stem en een stevige positie kunnen verwerven.

1.1 Wat is sociaal werk?

Sociaal werk is een breed vakgebied. In deze paragraaf geven we je eerst een omschrijving van sociaal werk en een overzicht van de belangrijkste taken die je als sociaal werker zult uitvoeren. Daarna gaan we kort in op de hoofddomeinen en niveaus die je bij sociaal werk kunt onderscheiden.

Vanaf het begin van deze eeuw is 'social work' – wij spreken in dit boek liever over sociaal werk – een veelgebruikte term in het Nederlandse beroepsonderwijs. De Engelse term werd aanvankelijk in het onderwijs gebruikt om aan te geven dat het om een internationaal erkende opleiding gaat die aansluit op een internationaal erkende beroepspraktijk. De laatste jaren is de term 'sociaal werk' ook in het beroepenveld sterk in opkomst. Sociaal werkers organiseren zich in de *Beroepsvereniging Professionals in Sociaal Werk* (BPSW) en de organisaties in het sociale domein hebben zich verenigd in de branchevereniging *Sociaal Werk Nederland*. De term 'sociaal werk' speelt een belangrijke rol als het erom gaat het versnipperde beroepenveld een herkenbaar profiel te geven. 'Social work' en 'sociaal werk' duiden dus op de internationale dimensie en op het familiebewustzijn van alle beroepen in het sociale domein.

1.1.1 Definities van sociaal werk

Er bestaan welhaast oneindig veel definities van sociaal werk. Een definitie die brede erkenning geniet, is afkomstig van de internationale beroepsvereniging van sociaal werkers en van de vereniging van opleidingen in sociaal werk. De in 2014 geactualiseerde definitie luidt als volgt:

'Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.'

Bron: www.ifsw.org

Het gaat dus om de volgende doelen:

- het bevorderen van maatschappelijke verandering en ontwikkeling;
- het bevorderen van sociale cohesie;
- het bevrijden van mensen uit onderdrukking en hen bemoedigen en ondersteunen om vastgelopen situaties los te wrikken.

Gebaseerd op de volgende fundamentele principes:

- sociale rechtvaardigheid;
- mensenrechten;
- collectieve verantwoordelijkheid;
- respect voor diversiteit.

Met gebruikmaking van de volgende kennis:

- theorieën over sociaal werk;
- kennis uit de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen;
- lokale kennis uit de gemeenschappen waarin sociaal werk zich beweegt.

Een tweede oriëntatie legt een andere nadruk en richt zich via het bevorderen van 'burgerschap' en 'participatie' meer op het aanpassen van mensen aan en het anticiperen op de complexe veranderingen in de samenleving. Deze oriëntatie zien we vooral terug in de politiek en het sociaal beleid, die beide in het teken staan van de transformatie van de verzorgingsstaat (zie verderop in paragraaf 1.2). Onder het motto van 'het werken aan de participatiesamenleving' doen politiek en overheid een sterk beroep op de eigen verantwoordelijkheid van burgers.

Veel sociaal werkers zoeken tussen deze twee dominante oriëntaties een eigen weg (zie paragraaf 1.3), die recht doet aan hun vakmanschap. Zo benadrukken ze bijvoorbeeld de sociale rechten van mensen, zoals hun recht op de toegang tot onderwijs, arbeidsmarkt, een woning, (gezondheids)zorg, maatschappelijke dienstverlening en sociale zekerheid. Bij het realiseren van deze rechten wijzen ze mensen tegelijkertijd op het nakomen van de daaraan verbonden verplichtingen. Sociaal werkers hebben extra aandacht voor kwetsbare burgers. Ze proberen bij te dragen aan een 'inclusieve samenleving'. Weerbare burgers zijn

wel degelijk ook in beeld, met name als het gaat om het verbinden met kwetsbare burgers.

Als we in dit boek over de beroepskrachten in het sociale domein praten, hebben we het over sociaal werkers. Als we specifiek praten over sociaal werkers met een hbo- of wo-opleiding, spreken we over sociale professionals.

1.1.2 Verschillende betekenissen van sociaal werk

We mogen dan misschien enige helderheid hebben over de doelen van sociaal werk, maar dat wil nog niet zeggen dat 'sociaal werk' in de praktijk telkens dezelfde betekenis heeft. We zien 'sociaal werk' op zijn minst in vier verschillende betekenissen voorkomen:

- 1 Sociaal werk staat voor een cluster van beroepen in de sector zorg en welzijn. We rekenen er onder andere maatschappelijk werkers, opbouwwerkers, sociaal-cultureel werkers, jeugd- en jongerenwerkers, werkers in de jeugdzorg en sociaal raadslieden toe. Sociaal werk is dus niet één beroep, maar een verzameling van beroepen die onderling een grote overeenkomst vertonen (zie hoofdstuk 6).
- 2 Sociaal werk staat voor een sector of domein, in dit geval 'zorg en welzijn'. Sociaal werk kunnen we dus ook beschouwen als een aanduiding voor alle voorzieningen (instellingen, accommodaties, marktpartijen) en regelingen op het vlak van zorg en welzijn. Ook het sociale beleid (*social policy*) dat ten grondslag ligt aan de totstandkoming van voorzieningen en regelingen, rekenen we tot de sociale sector of het sociale domein.
- 3 Sociaal werk staat voor een specifieke opleiding. De sociaal werker is doorgaans een hoogopgeleide professional die vooral in de publieke sector – bij de overheid of bij door de overheid gefinancierde instellingen – werkzaam is. De voor de toegang tot de arbeidsmarkt van zorg en welzijn zo belangrijke kwalificering ligt grotendeels in handen van opleidingen voor sociaal werk. De opleidingen spelen ook een belangrijke rol bij de ontwikkeling van kennis en vaardigheden en daarmee voor de ontwikkeling van het beroep.
- 4 Sociaal werk staat voor een kennisdomein. Er wordt wel gezegd dat je pas over een echt beroep (of beroepsdomein) kunt spreken, als er sprake is van een eigen 'body of knowledge', een duidelijk te onderscheiden, eigen kennisgebied. Sociaal werk als kennisdomein omvat allereerst de theorieën, methodieken en praktijken van de beroepsuitoefening in zorg en welzijn. In de tweede plaats omvat het kennisdomein van sociaal werk een specifieke combinatie van theoretische disciplines of universitaire vakgebieden (*social theory*), zoals psychologie, (ped)agogie, sociologie en antropologie, ethiek en politicologie. Ook de wijze waarop sociaal beleid gemaakt en uitgevoerd wordt, krijgt binnen het kennisdomein van sociaal werk de nodige aandacht.

1.1.3 Kerntaken: het hart van sociaal werk

We benoemen binnen sociaal werk een aantal kerntaken. Dit zijn taken die de afzonderlijke beroepen binnen het sociaal werk overstijgen en die ze in zekere zin gemeenschappelijk hebben. Deze kerntaken maken duidelijk waaruit de werkzaamheden van sociaal werkers bestaan en waar het bij het vakmanschap om draait. Van sociale professionals verwachten we dat ze de kerntaken op basisniveau kennen en kunnen hanteren. Het is dus belangrijk om je als (aanstaande) sociale professional te herkennen in deze kerntaken, hoewel je in de praktijk bijna nooit alle taken tegelijk zult uitvoeren. De kerntaken zijn:

1 Ondersteunen en wegwijs maken

Sociaal werkers ondersteunen kwetsbare mensen. De relaties die ze met hen onderhouden, zijn voor kwetsbare mensen erg betekenisvol en dat legt een grote verantwoordelijkheid op de schouders van sociaal werkers. Sociale professionals moeten goed de weg kennen in de samenleving. Een goed advies, de juiste informatie en een zinvolle verwijzing behoren tot het handwerk van de sociale professional. Informatie, advies, verwijzing en toeleiding zijn essentieel. Wegwijs maken kan zelfs nog een stap verder gaan: ook het kunnen stellen van een diagnose of indicatie, of het doen van een assessment zitten in de gereedschapskist.

Foto 1.1

Bron: Lisa S.

2 Voor iemand zorgen

Veel van het sociaal werk bestaat in het leveren van – soms hele concrete – diensten aan mensen met een (ernstige) lichamelijke, verstandelijke, psychische of sociale beperking. Dat kunnen hele basale dingen zijn, zoals helpen met het huishouden, iemand lichamelijk verzorgen, iemand begeleiden of activiteiten organiseren. Bij complexe problemen is vaak meer nodig. Dan zorgt een sociaal werker dat er gemanaged wordt, dat de situatie hanterbaar blijft, dat iedereen zijn werk doet. We spreken ook wel over *support*, de doorlopende ondersteuning voor mensen die dat nodig hebben en waarbij het er vooral om gaat mensen te helpen dat te doen wat zij willen doen.

3 Ontwikkelen en opvoeden

Veel van de sociaal werkers zijn sociaal-pedagogen, jongerenwerkers of werkers in de kinderopvang. Bij deze kerntaak kun je denken aan werksoorten als opvoedingsondersteuning, jeugd- en jongerenwerk, sociaal-cultureel werk met uitlopen naar de cultuur en de sport, de kinderopvang en het peuterspeelzaalwerk. Maar ontwikkelings- en opvoedingsdoelen beperken zich niet per definitie tot kinderen. In elke levensfase moeten mensen zich weer verder ontwikkelen en opnieuw oriënteren. Bij meer kritieke overgangen of bij problematische situaties kunnen sociaal werkers steun bieden.

4 Ingrijpen en optreden

Sociaal werkers associëren we al snel met mensen die willen ondersteunen en helpen (zie kerntaak 1 en 2). Dat klopt ook, maar het betekent nog niet dat sociaal werkers niet af en toe moeten en kunnen ingrijpen en optreden. In onze vaktaal noemen we dat vaak *interventie*. Het kan nodig zijn om echt in te grijpen in een gezin, bijvoorbeeld als er sprake is van huiselijk geweld en mishandeling. In het jongerenwerk krijg je ongetwijfeld te maken met jongeren die agressief kunnen reageren. Je kunt als maatschappelijk werker door de politie gevraagd worden te helpen om een ernstige ruzie tussen een man en vrouw te kalmeren. Opbouwwerkers werken samen in buurten waar de verhoudingen gespannen zijn, ze houden de vinger aan de pols om zo nodig in te kunnen grijpen. In de intensieve jeugdzorg is het stellen van regels aan de orde van de dag. Bij ingrijpen en optreden kunnen ook behandelingen als taakstraffen en intensieve trainingen in gesloten instellingen aan de orde zijn.

Foto 1.2

Bron: Phovoier

5 Gedrag beïnvloeden

Sociale professionals staan vaak voor de taak om gedrag van mensen te veranderen. Voor een deel gebeurt dat door preventie: voorkomen dat het misgaat. Dat kan bijvoorbeeld door er op tijd bij te zijn, waardoor met lichte adviezen en wat ondersteuning gezorgd kan worden dat de zaak niet uit de hand loopt. Vaak beïnvloed je gedrag door de omstandigheden te veranderen. Verkeersdoden verminderen we bijvoorbeeld door een autogordel verplicht te stellen. Sociale problemen kunnen soms voorkomen worden door iets in het gezin of in de klas of in de ruimtelijke omgeving te veranderen. Een andere manier om gedrag te beïnvloeden, is door het versterken van de sociale en (inter)culturele competenties van mensen. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het jeugd- en jongerenwerk door met kinderen of jongeren heel gericht met spel om te gaan. Soms krijgen mensen ook gerichte

vaardigheidstrainingen. Het kan echter ook onvermijdelijk zijn om echt hulp te verlenen, door mensen therapieën aan te bieden. Hiermee komen we wel aan de grens van sociaal werk. Maatschappelijk werkers, creatief therapeuten, of werkers in de intensieve jeugdzorg rekenen we echter zeker tot het sociaal werk. Psychiaters en klinisch psychologen niet; die horen tot de gezondheidszorg.

Foto 1.3

Bron: dean bertoncelj

6 Verhoudingen beïnvloeden

Bij deze taak ligt het accent op het beïnvloeden van hoe groepen mensen zich tot elkaar verhouden. Tegenwoordig gaat veel aandacht uit naar de verhoudingen tussen nieuwkomers en de autochtone bevolking, maar we hebben natuurlijk ook te maken met oud tegenover jong, met elkaar bevechtende jongerengroepen, met uit de hand lopende verhoudingen tussen twee straten of met voetbalfans van twee verschillende clubs. Het beïnvloeden van verhoudingen bewerkstellig je veelal door mensen elkaar te laten ontmoeten of samen te laten sporten, of via culturele manifestaties. Bemiddeling (mediation) is een andere manier om oplopende conflicten in te dammen of zelfs uit de wereld te helpen. Bij eigen kracht conferenties brengen we alle mensen die ertoe doen voor een kind bij elkaar om samen aan een oplossing te werken.

Kader 1.1

Jongerenbuurtbemiddeling

In veel buurten ontstaan tussen bewoners en groepen 'hinderlijke' of 'overlastgevende' jongeren geregeld conflicten – over geluidsoverlast, vandalisme, pesterijen, discriminatie of onveiligheidsgevoelens. Jongerenbuurtbemiddeling is een interventie waarbij jonge vrijwilligers bemiddelen bij conflicten en spanningen in de buurt waar jongeren bij betrokken zijn, zowel conflicten tussen jongeren onderling als conflicten tussen jongeren en oudere buurtbewoners.

Hoe werkt (jongeren)buurtbemiddeling? Een professional coördineert het initiatief: hij promoot het project, onderhoudt het contact met netwerkpartners, werft, activeert, begeleidt en motiveert de vrijwillige bemiddelaars en verzorgt de administratie. Daar-naast draagt de projectleider zorg voor de kwaliteit en de adequate uitvoering van het bemiddelingsproces. De projectleider – in veel gevallen een sociale professional – beoordeelt een conflict na aanmelding. Daarvoor neemt hij eerst contact op met de klagende partij, om na de intake in te schatten voor welke jongeren deze zaak geschikt is. Een bemiddelaar bemiddelt altijd samen met een medebemiddelaar. Als de bemiddelaars aan de zaak zijn gekoppeld, voeren ze met beide partijen een voorgesprek. Ze beluisteren beide kanten van het verhaal en nodigen de partijen uit om mee te werken aan een gelijkwaardig gesprek op neutraal terrein. Als een van de partijen besluit niet mee te werken, dan houdt de bemiddeling op.

Het doel van het bemiddelingsgesprek is de communicatie tussen bewoners en jongeren te herstellen of tot stand te brengen: een gesprek over waarden en normen op micro-niveau. Beide partijen vertellen hun verhaal (hun 'waarheid') zonder dat de andere partij interrumpeert. Na deze uitwisseling van informatie helpen de bemiddelaars de partijen met het definiëren van een gemeenschappelijk erkend probleem. Vanuit deze definitie dragen de partijen oplossingen aan en worden er afspraken gemaakt. De bemiddelaars nemen tot slot na enige tijd contact op met beide partijen om te vragen hoe het nu gaat. Is de bemiddeling geslaagd?

Politie en woningcorporaties zorgen voor de meeste doorverwijzingen van conflicten naar buurtbemiddeling. Bij twee op de drie geschillen leidt de inzet van buurtbemiddeling tot een oplossing. In een kwart van de gevallen vindt een bemiddeling tussen de twee partijen plaats. In de overige gevallen is er al in een eerder stadium sprake van een oplossing.

Bron: Sonneveld en Spierts, 2010.

7 Signaleren en agenderen

In de dagelijkse praktijk ervaren sociaal werkers de gevolgen die mensen ondervinden van maatschappelijke en economische veranderingen. Tevens zien ze als eersten hoe bepaalde beleidsmaatregelen uitpakken en wat de effecten zijn op de leefwereld van mensen. Sociaal werkers zijn in de positie om sociale misstanden te signaleren en te wijzen op lacunes in het beleid. Niet zelden hebben ze een goed beeld van wat er nodig is om tot een structurele oplossing van problemen te komen. Daarbij zoeken sociale professionals voortdurend naar een evenwicht tussen een kritische houding en een coöperatieve opstelling naar het beleid en andere partners waarmee ze

samenwerken. Tegelijkertijd schuwen sociaal werkers niet om kritisch naar hun eigen rol en verantwoordelijkheid te kijken bij het ontstaan en bestendigen van maatschappelijke problemen (Hermans, 2014).

Samenvattend kunnen we stellen dat een sociale professional in staat moet zijn om op professionele wijze voor iemand te zorgen en hem wegwijs te maken, mensen in hun gedrag en onderlinge verhoudingen te beïnvloeden, en jeugdigen of volwassenen en hun opvoeders en begeleiders te ondersteunen bij de opvoeding. Zodra zich nijpende situaties voordoen, moet hij zo nodig kunnen ingrijpen en optreden. Wanneer er sprake is van structurele misstanden of opvallende ontwikkelingen, moet hij deze weten te signaleren en te agenderen.

1.1.4 De drie hoofdterreinen van sociaal werk

We hebben nu de definitie, de betekenis en de kerntaken van sociaal werk beschreven. Een volgende vraag is waar sociaal werkers te vinden zijn. Dat is lastig precies aan te geven, omdat sociaal werkers breed uitwaaiëren, ook buiten de sector zorg en welzijn. Je komt sociaal werkers bijvoorbeeld tegen in het onderwijs, in het bedrijfsleven (bedrijfsmaatschappelijk werk bijvoorbeeld), in woningcorporaties, in culturele instellingen, bij de overheid, in de gezondheidszorg, in de recreatie. Het merendeel van de sociaal werkers werkt echter in de sector 'zorg en welzijn'. In deze sector kun je ruwweg drie hoofdterreinen onderscheiden. In hoofdstuk 3 beschrijven we deze terreinen uitgebreid, hier laten we ze kort de revue passeren.

1 Sociaal werk – welzijn en samenleving

Tot dit terrein rekenen we het brede sociale werk dat zich voornamelijk in buurten en wijken afspeelt. Deze sociaal werkers kunnen zowel een individuele als een collectieve oriëntatie als vertrekpunt hebben. Bij een individuele oriëntatie gaat het om toegankelijke hulpverlening gericht op individuele vragen en noden. Hulpverlening kan bestaan uit tijdelijke ondersteuning, maar het kan ook gaan om materiële hulpverlening zoals schuldhelpverlening of het regelen van passende huisvesting. De collectieve oriëntatie richt zich via collectieve processen en arrangementen op de sociale samenhang of sociale cohesie in het werkgebied. Daarbij kan het gaan om ondersteuning van initiatieven van burgers, vrijwilligerswerk, en een breed palet van preventieve voorzieningen, bijvoorbeeld op het gebied van sport en cultuur. Op het terrein van 'welzijn en samenleving' zijn vooral maatschappelijk werkers, sociaal-cultureel werkers en opbouwwerkers actief.

Foto 1.4

Bron: TasfotoNL

2 Sociaal werk in het jeugddomein

Sociale professionals in het jeugddomein helpen kinderen en jongeren bij het vinden van hun plek in de samenleving. Sociale professionals begeleiden jeugdigen naar een goede sociale ontwikkeling en dragen bij aan een goede schoolcarrière. Hierbij gaat het zowel om de zorg voor de meest kwetsbare jeugd als om maatschappelijk opvoeden. Met maatschappelijk opvoeden bedoelen we dat het voor kinderen en jongeren belangrijk is dat de drie belangrijkste 'opvoedingsmilieus', te weten het gezin, de school en de vrije tijd, stimulerend en beschermend zijn. De vierde in het spel is de jeugdzorg. Soms hebben jeugdigen en/of hun opvoeders extra steun of enige correctie nodig. Een aanzienlijk deel van de sociaal werkers, vooral sociaal-pedagogen, werkt in de preventieve of intensieve (geïndiceerde) jeugdzorg. In de kinderbescherming en in scholen werken ook veel maatschappelijk werkers. Jongerenwerkers zien jeugdigen vooral tijdens hun vrijetijdsbestedingen en maken van daaruit verbindingen met de andere opvoedingsmilieus.

3 Sociaal werk in de langdurige zorg

In dit domein staan mensen met (ernstige) beperkingen op fysiek, verstandelijk, psychisch en sociaal gebied centraal. Een belangrijk deel van de zorg bestaat uit het leveren van concrete diensten, zoals zorg aan huis, verzorging van maaltijden en alarmdiensten. Vaak – en dan komen de sociale

professionals in beeld – gaat het om verdergaande, complexere zorg. Daarbij is zorg nauw verweven met welzijn en wonen. Waar zorg, welzijn en wonen voorheen nog afzonderlijke, gescheiden domeinen waren, komen die nu bij de ondersteuning van mensen met beperkingen bij elkaar. Sociale professionals werken als gevolg daarvan nauw samen met professionals uit andere disciplines en domeinen.

1.2 De transformatie van de verzorgingsstaat

Het sociaal werk is ingebed in de verzorgingsstaat. In hoofdstuk 2 gaan we na hoe dat historisch zo is gegroeid. Op dit moment zien we dat de verzorgingsstaat sterk in beweging is. In publieke debatten overheerst momenteel een negatief beeld over de verzorgingsstaat: hij zou onbetaalbaar zijn geworden en mensen te veel afhankelijk hebben gemaakt. Klopt dit beeld? En wat zijn de achtergronden van de veranderingen waar de verzorgingsstaat mee te maken heeft? Om deze vragen te beantwoorden, gaan we in deze paragraaf eerst in op een aantal maatschappelijke trends. Vervolgens proberen we de veranderingen binnen de verzorgingsstaat nader te begrijpen om tot slot de gevolgen voor sociaal werk te duiden.

Individueel, sociaal en complexer

Vaak omschrijven we individualisering als belangrijkste algemene trend in onze samenleving. De mens zou steeds meer op zichzelf aangewezen zijn om keuzes te maken en zijn leven in te richten. We zouden ook kunnen zeggen dat het dagelijks leven steeds complexer wordt. We weten meer, kunnen meer, mogen meer, willen meer en moeten meer en hoe we daarmee omgaan moeten we vooral zelf beslissen. Tegelijk wordt de richting waarheen onze samenleving wil gaan onduidelijker. We weten niet meer zo goed wat de juiste richting is en wat vooruitgang is. Kennis is mooi, maar wat als we daarmee ons eigen bestaan kunnen vernietigen? Vooruitgang is prachtig, maar gaat het niet ten koste van de natuur en het welzijn in grote delen van de wereld? Zijn de westerse waarden echt de beste? Terwijl de twijfel aan richting en vooruitgang toeneemt, nemen de vastigheden in ons bestaan af. Gezinnen vallen sneller uit elkaar, we verhuizen veel meer, we veranderen vaker van baan, van politieke partij en zelfs op religieus gebied kun je van het ene naar het andere geloof hoppen.

Trouwens, we worden niet alleen steeds individualistischer, maar het aantal groepjes waaraan we deelnemen neemt ook voortdurend toe. Een beetje jongere – althans als hij het tij een beetje mee heeft – is niet alleen een familielid, een klasgenoot en vriend in een vriendengroep, maar zit ook op sportclubs, culturele clubs, op FaceBook en Instagram en hij komt op nog veel meer plaatsen waar hij steeds weer andere mensen ontmoet en zich anders moet gedragen. In onze tijd moet je je sociaal gemakkelijk kunnen aanpassen, moet je sociaal competent zijn, anders val je eruiten. Daarom ook zien we dat jongeren

met een lichte verstandelijke handicap of autisme zo veel meer dan vroeger in hulpverleningsinstellingen zitten, in de criminaliteit belanden of sterk vereenzamen. Het aantal mensen dat een beroep doet op geestelijke gezondheidszorg of jeugdzorg stijgt in Nederland nog steeds. Zo heeft volgens de ggz 1 op de 7 mensen ernstige moeilijkheden om zich staande te houden. Tevens zien we dat 1 op de 7 kinderen in de geïndiceerde zorg zitten, dat wil zeggen in speciaal onderwijs, in de jeugdzorg of in de geestelijke gezondheidszorg. We denken dat deze toename voor een aanzienlijk deel verklaard kan worden doordat het leven gewoon een stuk ingewikkelder is en je sociaal handig moet zijn, en dat is niet iedereen.

Is het echter ook onvermijdelijk dat zo veel mensen – en steeds meer – bij die tweedelijnhulpverlening terechtkomen? Zouden sociale professionals niet minstens een deel van deze mensen eerder en beter kunnen ondersteunen? Als je om je heen kijkt, ook in je eigen familie en onder je eigen vrienden, zie je succesvolle en veerkrachtige mensen, maar de kans is groot dat je ook mensen ziet die richting en motivatie kwijt zijn en tot niets komen, zelfs zichzelf verwaarlozen en isoleren. Je ziet er ook die helemaal vastlopen in een vaak deels aangeleerd patroon. Bijvoorbeeld verslaafd raken aan gaming, seks of drugs. Of vastlopen in een gezinspatroon dat klemmend en bedreigend is, maar waaraan niet lijkt te ontkomen. Of mensen handelen dwangmatig, willen steeds slanker zijn of kunnen juist niet van eten afblijven. Het lijkt wel of mensen niet kunnen ontsnappen aan een soort leven waarvan ze zelf ook wel weten dat het eigenlijk niet deugt. Je hebt ook veel mensen die heel erg vereenzamen; er is niemand meer die naar hen omkijkt. Dat overkomt soms kwetsbare ouderen, maar ook jongeren. Sommige mensen ontaarden en worden bedreigend, agressief en crimineel. Dit type gedragingen en toestanden zijn eigenlijk bijna nooit een rechtstreeks gevolg van een stoornis, handicap, etniciteit of klasse. Iedereen kan in zo'n staat geraken, lijkt het wel. Fysieke en psychische beperkingen, sociaaleconomische problemen kunnen het wel lastiger maken. De snel veranderende samenleving, waar heel veel moet en heel veel kan, komt daar dan nog eens bovenop. De kans ergens vast te lopen of te ontsporen is groter dan in tijden dat de wereld nog wat overzichtelijker was.

Als dit allemaal enigszins klopt, dan gaat het toch vooral om jezelf sociaal te handhaven. Jezelf richting te geven, je kunnen aanpassen maar tegelijk een eigen identiteit te ontwikkelen en alles wat op je afkomt te kunnen managen. Dat zijn sociale problemen waar niet zozeer therapieën of speciaal onderwijs voor nodig zijn, maar waarbij we samen met de omgeving (familie, school, vrijetijdswereld, vrienden) proberen de situatie wat te verbeteren. Sociaal werk is mensen in – en met – hun eigen omgeving ondersteunen en mensen te leren beter met zichzelf en die omgeving om te gaan.

Van 'klassieke' naar 'activerende' verzorgingsstaat

Maatschappelijke trends, zoals hierboven geschetst, vinden ongepland plaats of zijn een gevolg van heel langdurige veranderingsprocessen, zoals globalisering en technologisering. Beleidstrends daarentegen zijn opzettelijke pogingen van beleidsmakers – zoals politici, bestuurders en ambtenaren – om veranderingen door te voeren. De voor sociaal werk belangrijkste internationale en nationale beleidstrend is de omvorming van de 'klassieke' verzorgingsstaat in een 'activerende' verzorgingsstaat, in Nederland ook wel aangeduid als participatiesamenleving.

De klassieke verzorgingsstaat bood compensatie voor het noodlot. Via collectieve voorzieningen – variërend van onderwijs en volkshuisvesting tot sociale zekerheid, zorg en welzijn – konden burgers de gevolgen van ziekte, armoede en achterstanden ondervangen. Via sociale rechten garandeerde de overheid de gelijke toegang tot de voorzieningen van de verzorgingsstaat.

De verzorgingsstaat had echter een aantal ongewenste neveneffecten. Zo veranderde de organisatie van solidariteit. Die berustte niet langer op de 'directe solidariteit' van mensen die rechtstreeks op elkaar betrokken waren, maar op de 'indirecte solidariteit' van burgers die belasting betaalden, die de nationale overheid op haar beurt herverdeelde onder mensen die in nood verkeerden. Solidariteit kreeg daarmee een anoniem en abstract karakter. Dat had een aantal gevolgen. Op de eerste plaats werden sociale problemen soms aan het zicht onttrokken. De verantwoordelijkheid van de overheid ontnam de lokale gemeenschappen bijvoorbeeld het zicht op armoede. Zoals de samenleving individualiseerde, zo individualiseerde in zekere zin ook de armoede. We spreken niet voor niks steeds nadrukkelijker over 'stille armoede'. Op de tweede plaats wilden mensen waar voor hun belastinggeld, eisten hun individuele rechten op en stelden zich in toenemende mate op als consumenten van de verzorgingsstaat (Peeters, 2015).

Overconsumptie zet de verzorgingsstaat onder druk en roept evenals de vergrijzing vragen op over de betaalbaarheid en houdbaarheid ervan. Dat wordt nog versterkt door de toenemende angst voor *free rider*-gedrag, dat wil zeggen dat mensen profiteren, bijvoorbeeld door onrechtmatig gebruik te maken van regelingen en uitkeringen (Kampen, 2014).

Al deze ontwikkelingen zijn aanleiding geweest tot een omslag in het denken over de verzorgingsstaat. De klassieke definitie van solidariteit is als het ware omgekeerd. Waar de belastingbetaler in de klassieke verzorgingsstaat solidair is met zijn door ziekte of armoede getroffen medeburger, daar dient deze burger zich in de activerende verzorgingsstaat solidair te gedragen ten opzichte van de belastingbetaler. De vraag hoe de sociale rechten van burgers geregeld zijn, maakt steeds meer plaats voor de vraag hoe burgers van hun rechten en kansen gebruikmaken (Peeters, 2015). Voor zover mensen in de activerende verzorgingsstaat nog wel gebruikmaken van hun rechten, wordt van hen verwacht dat zij het tevens als hun plicht en verantwoordelijkheid beschouwen om daar iets tegenover te stellen (Van der Aa, 2016).

We lopen kort de belangrijkste beleidstrends na die met de omslag van de klassieke naar de activerende verzorgingsstaat gepaard gaan:

- 1 Lokalisering is de trend om voor sociale en zorgproblemen het laagste overheidsniveau, de gemeente, verantwoordelijk te stellen. De lokale overheid krijgt de verantwoordelijkheid om voor haar burgers te zorgen en te bepalen hoe ver men daarin gaat. Met de in 2007 ingevoerde Wet op de maatschappelijke ondersteuning (Wmo) is dat vormgegeven in zorg en welzijn. In de nieuwe Wet op de Jeugdzorg is de verantwoordelijkheid voor de jeugdzorg verschoven van provincie naar gemeente en in de Participatiewet hebben gemeenten de verantwoordelijkheid gekregen voor alle vormen van inkomensondersteuning en arbeidsre-integratie. Lokalisering gaat gepaard met territorialisering. Dat wil zeggen dat vanuit een bepaald gebied gekeken wordt naar wat noodzakelijke voorzieningen op terreinen als veiligheid, educatie, zorg, duurzaamheid, woningbouw en ruimtelijke ordening zijn en hoe ze elkaar kunnen versterken. Hier zien we vaak wijkgerichte en buurtgerichte aanpakken, zoals de opkomst van (sociale) wijkteams, die nu in bijna alle gemeenten in Nederland ingang hebben gevonden.
- 2 De opkomst van preventie. De aanpak van maatschappelijke problemen rond veiligheid, gezondheid, welzijn en leefbaarheid staat steeds meer in het teken van preventie. Peeters (2015) onderscheidt 'positieve' en 'negatieve' preventie. Negatieve preventie probeert barrières op te werpen om ongewenst gedrag in het publieke domein tegen te gaan. Positieve preventie tracht burgers zodanig te integreren dat ze zich gedragen als 'normale', 'zelfredzame' en 'verantwoordelijke' elementen van de samenleving. Het organiseren van preventie gebeurt volgens de principes van 'nabijheid', 'integraliteit' en 'tijdigheid'. Preventie wordt in steeds meer sectoren leidend, van gezondheidszorg tot onderwijs en van veiligheid (justitie en politie) tot wonen. Het vraagt van professionals dat ze outreachend, proactief en ongevraagd opereren. Daarmee betreden professionals uit andere domeinen steeds vaker het domein van sociaal werk. In de samenwerking met deze professionals onderscheiden sociaal werkers zich doordat zij meer oog hebben voor de omgevings- en maatschappelijke factoren die het functioneren van mensen bevorderen dan wel belemmeren.
- 3 Versterking burgerschap en civil society. In lijn met de opkomst van preventie, is het streven van de overheid om burgers zelf een grotere verantwoordelijkheid te laten nemen voor hun leef- en werkomstandigheden. Actief burgerschap is in de Europese Unie en ook in ons land het woord om mee aan te duiden dat ieder mens vooral zelf verantwoordelijk is voor zijn eigen levens-, gezins- en werkomstandigheden. Maar ook dat verwacht mag worden dat iedere burger zich inzet voor zijn gezin, zijn vrienden, zijn buurt, zijn gemeente en de samenleving. Om dat te realiseren is in de Wmo een sleutelrol weggelegd voor de civil society. Het ideaal van de civil society is een samenleving waarin burgers veel zelf doen en de staat op de achtergrond blijft, dat wil zeggen niet te veel taken overneemt. Als er maar meer

mensen gaan participeren in buurten, verenigingen en sociale verbanden, zal er meer sociale cohesie en daarmee meer informele zorg ontstaan, zo is de verwachting (Witte & Kooiman, 2015; Spierts, 2014). Het mes snijdt daarbij aan twee kanten: indien dit scenario opgaat, denkt de overheid tegelijkertijd goedkoper uit te zijn.

- 4 Vermaatschappelijking van de zorg. Dit betekent dat de zorg meer *in* en *door* de samenleving vorm krijgt (Bredewold, 2014). De samenleving zou zich nadrukkelijk moeten openstellen voor mensen met een beperking en hen actief moeten helpen bij hun maatschappelijke participatie. Veel deskundigen constateren dat mensen die in instituties als inrichtingen, hospitalen of gevangenissen werken of opgenomen zijn, een bepaald gedrag gaan vertonen. Het maakt mensen afhankelijk en familieleden en vrienden laten de zorg over aan de instelling. In de gehandicaptenzorg, de ouderenzorg, de jeugdzorg en de geestelijke gezondheidszorg is daarom de inzet om cliënten of klanten zoveel mogelijk in hun eigen omgeving te helpen. Als dat echt niet kan, dan is het huidige beleid om mensen in kleine units op te nemen die midden in de wijk of het dorp staan.

Foto 1.5

Bron: martin bowra

- 5 Privatisering. Vooral de laatste tien jaar is de overheid bezig een aantal taken en diensten af te stoten en over te laten aan de markt, zoals energie en openbaar vervoer. Intussen is privatisering ook in de sociale sector aan de orde. Dat gebeurt bijvoorbeeld door mensen meer zelf te laten betalen voor zorg en welzijnsdiensten. Maar ook door mensen die een stoornis of ernstige

tekortkoming hebben, een persoonsgebonden budget toe te kennen. Dat doen we in de zorg. In het onderwijs kun je een 'rugzakje' krijgen. Dat is extra geld voor een kind dat meer hulp nodig heeft om zich te handhaven op school. Een andere ontwikkeling is dat gemeenten voor hun burgers zorg en welzijnsdiensten inkopen door aan aanbieders concurrerende offertes te vragen. In Nederland, veel meer dan in Scandinavië, Duitsland of België, is de privatisering in zorg en welzijn al flink doorgevoerd. In de kinderopvang zien we bijvoorbeeld ook commerciële bedrijven opereren en veel hulpverleners, vooral in de zorg, zijn zzp'er, dat wil zeggen zelfstandige zonder personeel.

Sociaal werkers als pioniers van de participatiesamenleving

Het is tegenwoordig bon ton om de verzorgingsstaat als een mislukt project te beschouwen. De verzorgingsstaat zou te bureaucratisch zijn, mensen afhankelijk maken en de solidariteit op de proef stellen. Deze beeldvorming is te negatief en te eenzijdig. De verzorgingsstaat heeft sterk bijgedragen aan de toename van de sociale zekerheid van de Nederlandse bevolking. Vooral in de beginjaren liep het aantal dak- en thuislozen bijvoorbeeld zienderogen terug (Vlug, 2013). De idealen van onafhankelijkheid en zelfredzaamheid die nu populair zijn met het oog op het versoberen van de verzorgingsstaat, waren toen juist in zwang om te zorgen dat mensen in nood niet langer waren aangewezen op bedeling, of de goede wil van familie, vrienden of burens (Duyvendak, 2015). Bovendien zijn er in de loop van de tijd veel inspanningen geleverd om sociale ongelijkheid en achterstanden te bestrijden. Vooral de wijkaanpak – met interventies op thema's als wonen, werken, opgroeien en veiligheid – heeft een aantoonbaar positief effect gehad op de mentale en lichamelijke gezondheid van bewoners (Stronks & Droomers, 2013). Wanneer politiek en overheid zich terugtrekken om meer over te laten aan krachten binnen de samenleving, dreigen de lasten van de participatiesamenleving eenzijdig neer te dalen in de wijken die al met de grootste problemen kampen. De verantwoordelijkheid van de (lokale) overheid voor de mensen aan de onderkant blijft onverminderd groot, zij het dat de voorwaarden strenger worden. De vrijblijvendheid is eraf: de gemeente spoort mensen nadrukkelijk aan om ook zelf hun situatie te verbeteren.

Wat betekent de transformatie van de klassieke naar de activerende verzorgingsstaat nu voor het sociaal werk? Sociaal werkers staan al langer te boek als 'participatiepioniers' (Spierts, 2014). Ze opteren voor een brede invulling van de participatiesamenleving. Het aanzetten en in staat stellen tot participatie – van zowel kwetsbare als weerbare burgers – geldt als een belangrijke opdracht voor sociale professionals. Ze kijken daarbij niet alleen naar de verdeling van taken en verantwoordelijkheden, maar hebben ook oog voor wat mensen beweegt om die al dan niet op zich te nemen. Ze zoeken ook naar mogelijkheden om de onderlinge betrokkenheid en rechtstreekse solidariteit van mensen te organiseren, niet alleen tussen direct betrokkenen onderling, maar ook door 'sterke krachten' in de gemeenschappen aan te spreken, zoals ondernemers,

kunstenaars en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Bij het 'activeren tot participatie' hebben sociale professionals niet alleen oog voor de sociale rechten van mensen, maar spreken ze hen ook aan op hun plichten en verantwoordelijkheden. Het principe van wederkerigheid is daarbij cruciaal. Dit brengt een keten op gang van geven – ontvangen – teruggeven. Dit 'wiel van wederkerigheid' zorgt ervoor dat een cyclus van uitwisseling tot stand komt: 'Wij vragen u een bijdrage te leveren aan een maatschappelijk belang en onderwijl dragen wij zorg voor wat u belangrijk vindt' (Kampen, 2014). Sociale professionals werken op die manier aan een 'wederkerige verzorgingsstaat'. Evenals bij de activerende verzorgingsstaat richten sociaal werkers zich op het activeren van burgers, maar ze erkennen dat dit slechts het begin van het proces is. Hoe blijven burgers actief? Wat hebben zij daarvoor nodig? Wat zijn daarbij ontmoedigende of bemoedigende factoren? De cruciale vraag voor sociale professionals bij de interactie met burgers is: Hoe blijft het wiel der wederkerigheid in beweging (ibid.)? In deze wederkerige verzorgingsstaat speelt de overheid een cruciale rol. Niet door zich 'terug te trekken', maar door met sociale professionals én burgers 'samen op te trekken'.

1.3 Een eigen stem van sociale professionals

Sociale professionals hebben moeite om een eigen stem en taal te vinden die hun een heldere en robuuste positie verschaft onder de veranderde omstandigheden. Veel professionals ervaren nieuwe populaire begrippen als zelfredzaamheid, eigen kracht of burgerkracht als een dilemma. Ze willen uiteraard het liefst aansluiten bij de mogelijkheden die mensen hebben, maar ze ervaren ook dat in de huidige tijd de neiging bestaat om ervaringen van overbodigheid, kwetsbaarheid, gebrek aan respect en (onderlinge) afhankelijkheid te negeren. Dit alles vereist van sociale professionals dat ze pragmatisch, onderzoekend en reflectief zijn. Dat ze wetenschappelijk en methodisch verantwoord te werk gaan, contextgericht zijn en zich bewust zijn van hun positionering te midden van (lokaal) sociaal beleid, de professionele organisatie en de burger als cliënt, als partner, als opdrachtgever, als consument.

1.3.1 De ethiek van sociaal werk

Sociale professionals zien zich in de nieuwe situatie geconfronteerd met tal van spanningen en dilemma's. Moeten ze vooral 'op hun handen zitten' en burgers zelf het werk laten doen? Of is juist een actieve opstelling gevraagd: burgers activeren om mee te doen, kwetsbare en weerbare burgers met elkaar verbinden? In het sociaal werk kom je als professional voortdurend in situaties terecht waarin een eenduidige keuze of oplossing niet voorhanden is. Een professional moet afwegingen maken en proberen te overzien wat de consequenties zijn van

zijn handelen en het handelen van zijn deelnemers of cliënten. In het intensief werken met mensen is het van groot belang een aantal gedragsregels en normen in acht te nemen. Sommige beroepen, zoals dat van maatschappelijk werker, kennen een *beroepscode* waarin deze regels en normen zijn vastgelegd. In andere beroepen en functies van sociaal werk bestaan ze veelal niet. Het handelen van een sociaal werker is echter nooit waarde vrij. Daarom zeggen we ook wel dat sociaal werk een *normatief beroep* is: een beroep waarin je vanuit bepaalde waarden moet werken.

De ethiek van de sociaal werker begint met het doel van het werk: mensen helpen verantwoordelijk te zijn voor hun leven en samenleven, of – zoals de maatschappelijk werkers het zeggen – ‘mensen tot hun recht laten komen’. Sociaal werkers helpen mensen met het realiseren van hun sociale rechten, de rechten die toegang geven tot onderwijs, sociale zekerheid, huisvesting, inkomen en hulp, maar ook de rechten die beschermen tegen mishandeling, discriminatie en misbruik. Het zelfbeschikkingsrecht van ieder mens hoort ook in dit rijtje thuis. Respect voor de ander, voor zijn privacy en integriteit, is een daarmee samenhangend ethisch uitgangspunt. Natuurlijk houdt een sociaal werker zich zelf ook aan de wet. Maar ethiek is ingewikkelder dan het respecteren van de wet en het respecteren van de cliënt of deelnemer. Het is vooral de kunst om in dilemma's een weg te vinden. Een paar van die dilemma's noemen we hier kort.

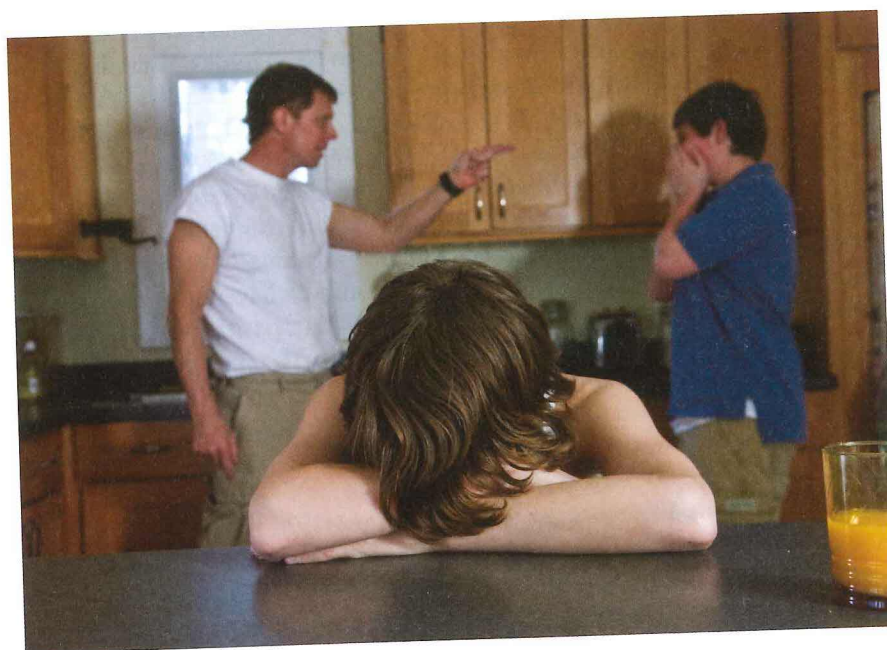

Foto 1.6

Bron: threerocksimage

Een weg vinden tussen verschillende personen of partijen

Heel vaak zit je als sociaal werker tussen mensen in die het niet met elkaar eens zijn, soms tegengestelde belangen hebben. Meestal zoek je een oplossing die voor die verschillende mensen op zijn minst acceptabel is. Soms echter kies je zonder meer partij, bijvoorbeeld bij mishandeling of discriminatie. Je kiest dan voor een *beschermende rol*.

Casus

De familie Hoogendoorn (2)

Toen Fatna een relatie kreeg met Giovanni werd een deel van de Marokkaans Nederlandse gemeenschap opstandig. Fatna behoorde immers met een Marokkaanse man te trouwen. In dit geval koos de jongerenwerker voor een beschermende rol. Hij vond het een goed recht van Fatna om haar eigen keuze te maken.

Een weg vinden tussen mens en systeem of samenleving

Conflicten bestaan niet alleen tussen mensen onderling. Mensen kunnen ook in conflict komen met een wet, een instelling, de hele wereld om hen heen. Het komt voor dat de samenleving – de plaatselijke politiek, de buurt – eist dat er iets gedaan wordt aan het gedrag van een persoon of groep. Als sociaal werker word je eropaf gestuurd en zul je een weg moeten vinden tussen conflicterende belangen. Je kiest dan voor een *intermediaire rol*.

Ingrijpen of niet?

Dicht bij het vorige dilemma ligt het probleem dat de directe omgeving of jij zelf vindt dat er ingegrepen moet worden. Bijvoorbeeld als iemand heel depressief is, of suïcidaal, maar er zelf niets voor voelt daaraan iets te doen. Hoe verhoudt zich dat tot het zelfbeschikkingsrecht? Behalve een ethisch probleem kan dit ook opeens een professioneel probleem worden. Je grijpt bijvoorbeeld niet in en de volgende dag hoor je dat je cliënt zelfmoord heeft gepleegd of dat het kind dat onder jouw hoede is gesteld, ernstig mishandeld is, misschien zelfs gedood. Derden kunnen je ervan beschuldigen dat je te lang gewacht hebt met ingrijpen.

Casus

Ruben en Julian

Op 19 mei 2013 worden de levenloze lichamen van twee jongetjes, Ruben (9) en Julian (7), uit Zeist gevonden. Ze zijn zo'n twee weken daarvoor om het leven gebracht door hun vader, die zelf daarna zelfmoord pleegde. Snel blijkt dat het gezin, waarvan de ouders inmiddels gescheiden waren, al sinds een aantal jaar begeleiding van jeugdzorg kreeg. In 2009 stelde het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling reeds vast dat de onenigheden in het gezin leidden tot psychisch geweld tegen de kinderen. In de jaren daarna blijft het gezin permanent in beeld van jeugdzorg en er wordt ook een veiligheidsplan opgesteld, maar ingegrepen wordt er ondanks aanhoudende zorgen nooit. Op 20 mei 2013 stelt de burgemeester van Zeist dat jeugdzorg moet worden aangesproken op de tekortgeschoten begeleiding van het gezin. Evenwel oordelen de Inspectie jeugdzorg en de Inspectie voor de Gezondheidszorg later dat de begeleiding adequaat en in overeenstemming met bestaande regelgeving, afspraken en protocollen was.

Bron: Peeters, 2015, p. 14-15.

Conflict tussen eigen opvattingen en die van de ander

Mensen die je wilt helpen of ondersteunen, willen en vinden vaak dingen waarmee je het helemaal niet eens bent. Opvattingen over de rol van de vrouw, bijvoorbeeld, of over mensen uit andere culturen. Wanneer laat je dat merken en hoe? Wanneer cliënten, deelnemers of vrijwilligers iets van je vragen waar jij niet achter staat, wat doe je dan?

Betrokkenheid en afstand

In het werk is het vaak heel belangrijk om goed te kunnen meeleven, heel dicht bij iemand te komen, je helemaal in te leven. Tegelijkertijd ben je een professional die zich niet moet laten meeslepen, die van een afstand naar zichzelf en de relatie met de ander blijft kijken, die reflecteert.

Casus

De familie Hoogendoorn (3)

Aïcha, het dochttertje van Giovanni en Fatna, is een schatje. De sociaal werker hechtte zich erg aan Aïcha. Ze zou wel alles voor haar willen doen. Totdat een goede collega tegen haar zei dat ze veel te zorgzaam was voor Aïcha, waardoor Aïcha te weinig uitgedaagd werd. Bovendien moest ze oppassen om niet met de moeder te gaan concurreren. Niet jij, maar de ouders, zijn het belangrijkste voor Aïcha, zei hij.

Respecteren van privacy, vertrouwelijkheid en openbaar belang

Als sociaal werker komen je allerlei dingen ter ore. Soms zijn dat dingen waarvoor je anderen zou willen waarschuwen. Begrijpelijk misschien, maar dan schend je wel het vertrouwen van de cliënt. Wanneer doe je het toch? Ook hier kan het gaan om gevallen waarbij je als professional ter verantwoording wordt geroepen.

Als *sociale professional* kom je dus vaak *ethische dilemma's* tegen waarvoor je geen eenduidige oplossingen kunt geven. Zorg in elk geval dat je de dilemma's herkent, dat je de beroepscode, als die er is, goed kent en dat je op de hoogte bent van wettelijke bepalingen. Veel instellingen hanteren een eigen code, richtlijnen of werkprincipes. Als deze onvoldoende helderheid bieden, raadpleeg dan je collega's. Vaak is het van groot belang dat je je leidinggevende inlicht over wat er speelt, waar je bang voor bent of waar je niet uitkomt. Het allerbelangrijkste is om jezelf de waarden die bij het beroep horen eigen te maken en een goed gevoel voor dilemma's te ontwikkelen, zodat je daarin een weg weet te bepalen. Uiteindelijk gaat het erom dat je de ethische houding en reflectie, die je deels meekrijgt in je persoonlijke ontwikkeling maar deels ook tijdens de opleiding, in je werkpraktijk verdiept en bijstelt. Nooit ofte nimmer mag deze afstompen door drukte, intensiteit en herhaling in het werk.

1.3.2 Verschillende rollen

Behalve de kerntaken die sociaal werkers uitoefenen (zie paragraaf 1.1.3) en de ethische opstelling die ze kiezen, vervullen ze ook verschillende rollen. Zo is de sociaal werker werknemer van een organisatie, misschien lid van een beroepsvereniging, en vertegenwoordigt hij zijn beroepsorganisatie naar buiten. We laten hier drie rollen de revue passeren die direct te maken hebben met zijn kerntaken.

Rol 1: veranderaar Ontegenzeggelijk is het beroep van sociaal werker gericht op verandering brengen in toestanden, in situaties. Sociaal werkers zijn niet zozeer bezig met het innerlijk van de mens maar vooral met verbetering brengen in relaties, in participatie, in richting vinden, in uit patronen loskomen, in loslaten van crimineel gedrag. Daarbij fungeren ze vaak als coach en begeleider van cliënten. Bijna altijd doen sociaal werkers dit samen met het informele netwerk, waarbij ze vaak optreden als initiator en aanjager. Daarbij durven ze te prikkelen en brengen ze mensen rond een maatschappelijk vraagstuk bij elkaar. Ze stellen zich ook op als vraagbaak en raadsman voor vrijwilligers.

Rol 2: verbinder

Als je veranderingen in situaties wilt aanbrengen, moet je ook letten op de inbedding. Je kunt wel willen sleutelen aan het gedrag en de relaties van iemand maar je moet ook zorgen dat het kan beklijven. Als het gezin niet mee verandert, de school zich niet aanpast, de sportclub geen rekening houdt met, dan vallen mensen heel snel terug in de oude toestand. Voor de sociale professional als verbinder is het onderhouden en benutten van netwerken cruciaal.

Rol 3: onderzoeker

Dat is misschien een groot woord, maar als sociaal werker moet je goed nagaan wat er aan de hand is, waar de kans op verandering ligt, wat het meest urgent is. Als je het probleem of de kans verkeerd interpreteert, gaat het ook mis met je aanpak of aanbod. Sociaal werkers kunnen zowel zorgvuldig nagaan wat er met iemand aan de hand is, als hoe de directe omgeving in elkaar steekt, hoe de interactie tussen persoon en omgeving is. Soms ook moet je nog een slag dieper en nagaan wat er in een buurt speelt, waar de spanningen en krachten zitten. Vandaar dat in opleidingen ook geleerd wordt om te onderzoeken. Niet om een onderzoeker te worden maar wel een professional met de juiste onderzoekende houding en onderzoeksinstrumenten. In de rol van onderzoeker moet je ook in staat zijn om op grond van de verworven informatie en inzichten concrete projecten te bedenken en te ontwerpen, die mensen aanspreken en motiveren. Daar ligt dan ook meteen de aansluiting met de rollen van veranderaar en verbinder, doordat je zorgt voor een uitnodigend klimaat dat betrokkenen aanzet tot samenwerking.

1.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk definieerden we sociaal werk als een kennis- en handelingsgebied waarin mensen ondersteund worden om zelf- en medeverantwoordelijk te zijn en hun sociale rechten te realiseren. We benoemden zeven kerntaken: ondersteunen en wegwijs maken; voor iemand zorgen; ontwikkelen en opvoeden; ingrijpen en optreden; gedrag beïnvloeden; verhoudingen beïnvloeden; en tot slot signaleren en agenderen. Sociaal werkers voeren deze kerntaken uit op drie hoofdterreinen: (1) Sociaal werk – welzijn en samenleving, (2) Sociaal werk in het jeugddomein, (3) Sociaal werk in de zorg. Tevens plaatsten we sociaal werk tegen de achtergrond van de maatschappelijke verschuiving van de klas-sieke verzorgingsstaat naar de activerende verzorgingsstaat. We kenmerkten deze verschuiving met de begrippen 'privatisering', 'actief burgerschap', 'preventie', 'vermaatschappelijking' en 'lokalisering'. Tot slot lieten we zien hoe je als sociale professional vorm kunt geven aan een eigen stem en profiel, zowel in je opstelling in ethische kwesties als in de rollen die je op je neemt.

Van caritas naar veelzijdig beroep

2

In dit hoofdstuk vertellen we in grote lijnen de geschiedenis van het sociaal werk en laten we zien hoe het zich heeft ontwikkeld tot een veelzijdig en volwaardig beroep. Met grote stappen gaan we door de verschillende tijdperken om je een beeld te geven van de ontwikkeling. Wil je meer weten over de geschiedenis, dan raden we je aan om het *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland* van Maarten van der Linde te lezen. Delen van dit hoofdstuk zijn op dit boek gebaseerd.

In hoofdstuk 1 hebben we de belangrijkste kenmerken van sociaal werk beschreven en stipten we kort de internationale inbedding aan. In dit hoofdstuk komt de herkomst van sociaal werk aan bod en laten we zien hoe je vanuit de historie de state-of-the-art van het beroep kunt verklaren.

2.1 Caritas als voorloper van het sociaal werk

Het huidige sociaal werk kent vele voorlopers. De middeleeuwse zieken- en armenzorg rekent men doorgaans tot de vroegste. We beginnen deze paragraaf daarom in de Middeleeuwen en lopen met zevenmijlslaarzen door de Nederlandse geschiedenis van het sociale werk.

De Middeleeuwen

In de Middeleeuwen (500-1500) woonden er in Nederland niet veel mensen, zo'n 200.000 aan het begin van de middeleeuwen en 900.000 in 1500. Nederland telde een opvallend aantal kleine steden die knooppunten vormden voor handel, verkeer, geldwezen, ambachten en nijverheid. In de Middeleeuwen was niet iedereen gelijk. Men kende drie standen: adel, geestelijkheid en burgerij. Binnen de standen was er ook verschil in positie. Tot de burgerij, bijvoorbeeld, behoorden veel mensen die zo arm waren, dat zij zouden sterven van de honger als zij niet geholpen werden.

Aanvankelijk was het vooral de kerk die zich bekommerde om het lot van deze arme mensen. Het was een christelijke opdracht om naastenliefde te tonen, goede werken te doen en voor de armen te zorgen. Een deel van de geestelijkheid, voornamelijk de broeders en zusters in de kloosterorden, nam de zorg voor de armen op zich. In de zogenaamde 'gasthuizen' namen zij de zieken onder hun hoede. De broeders en zusters gingen met het Evangelie als leidraad